

ALFONSAS MOTUZAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

XXI A. KRIKŠČIONIŠKOS LIAUDIES PAMALDUMO VIETOS LIETUVOJE IR LATVIJOJE. ANGELŲ KALVOS (LIETUVA) IR KRISTAUS KARALIAUS (LATVIJA) ATVEJAI

The Christian folk piety places in Lithuania and Latvia
in the XXI century. The cases of The Angels Hill (Lithuania)
and of The King's Hill of Christ (Latvia)

SUMMARY

The article analyzes the origin of Christian folk piety locations in Lithuania (The Hill of Angels in the Trakai neighbourhood [parish]) and in Latvia (The King's Hill of Christ in Aglona neighbourhood [parish]) in XXI century. It seeks to answer the questions about what is common and different between The Hill of Angels and The King's Hill of Christ. The research indicates that in XXI century the story of The Hill of Angels and The King's Hill of Christ and their religious cultural expression are the initiative of local people.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamos XXI a. krikščioniškų liaudies pamaldumo vietų Lietuvoje, Trakų krašto apylinkėse esančios Angelų kalvos, bei Latvijoje, Agluonos apylinkėse esančio Kristaus Karaliaus kalno, kilmė. Šiame straipsnyje siekiama atsakyti į klausimus: kas yra bendra ir skirtinga tarp Angelų kalvos ir Kristaus Karaliaus kalno? Tyrimo rezultatai pagrįstas darbo pradžioje išsikeltas teiginys, kad Angelų kalvos Trakuose ir Kristaus Karaliaus kalno Agluonoje ištakos yra XXI a. vietos žmonių kultūrinės religinės iniciatyvos, turinčios daugiau panašumų nei skirtumų.

RAKTAŽODŽIAI: Lietuva, Latvija, religija, krikščioniškas liaudies pamaldumas.

KEY WORDS: Lithuania, Latvia, Christian folk piety.

IVADAS

Lietuva ir Latvija – dvi kaimyninės šalys ir tautos, garsios ne tik savo liaudies dainomis, šokiais ir instrumentine muzika, bet ir savita etnine religine kultūra. Abejose šalyse praktikuojami tapatūs tikėjimai (religijos): Romos katalikų, evangelikų (liuteronų, reformatų), stačiatikių bei ikirikriščionių (neopagonių). Unikalumu išsiskiria Romos Katalikų Bažnyčia, pripažįstanti daug lankytinų šventų vietų (Šiluva, Aušros Vartai, Kryžių kalnas – Lietuvoje; Agluona – Latvijoje), apipintų liaudies pamaldumo praktikomis bei vietos muzikine kultūra. Tarp lankytinų vietų yra ir Bažnyčios neįteisintų (nepatvirtintų), kurios gausiai lankomos piligrimų. Lietuvoje vienas tokių pavyzdžių yra Šakių rajone Suodžių kaime šalia Keturnaujienos kaimo esantis Anelės Matijošaitienės (Staugaitytės) namas, kuriame 1969 m. lapkričio 14 d. pasirodė Jėzus Kristus ir Marija. Latvijoje tokia vieta yra Cėsio mieste Latvijos šiaurinėje dalyje, Vidžemėje, Gaujos nacionalinio parko teritorijoje. Tai Šventas šaltinis, kuris jau buvo žinomas XX a. ir gausiai lankomas piligrimų visais metų laikais, kadangi yra neužšalantis. Šiandien, XXI a., tiek Lietuvoje, tiek ir Latvijoje yra naujų Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių nepripažintų šventomis vietų. Tad šiandien jos yra tik liaudies pamaldumo vietos. Lietuvoje – tai Merkinės piramidė ir Angelų kalva, o Latvijoje,

Latgalos etnografiniame regione, – Kristaus Karaliaus kalnas. Pasaulyje yra daug lauko architektūros erdvių, skirtų maldai ir kontempliatyviems apmąstymams, tačiau tokių, kaip Angelų kalva ir Kristaus Karaliaus kalnas – vienetai. Kilo klausimai: kas tarp Angelų kalvos ir Kristaus Karaliaus kalno yra bendro ir skirtingo? Atsakymo į šiuos klausimus reikėjo ieškoti šių vietovių ištakų istorijoje ir jų religinėje kultūrinėje raiškoje. Teko atlikti čia besilankančių piligrimų apklausas. Apie šių vietų istorines ištakas yra skelbta internete bei publicistinėje žiniasklaidoje. Apie Angelų kalvą 2016 m. išleistas dr. Lolitos Piličiauskaitės-Navickienės informatyvus foto albumas *Angelų kalva*¹. Apie Angelų gerbimo tradiciją Lietuvoje, reikšmingą ir Angelų kalvos pamaldumo atsklandai, 2016 m. internete šio straipsnio autorius yra paskelbęs publikaciją „Angelų gerbimo tradicija“². Kristaus Karaliaus kalno istorines ištakas 2012 m. enciklopediniame leidinyje *Latgales* straipsnyje „Aglona“ yra aptaręs dr. Vladislavas Malakovskis³. Daug informatyvios medžiagos gauta besilankant Trakuose bei Agluonoje vykstančiuose atlaiduose. Iš informatyrių surinkti apklausų duomenys leido atskleisti Angelų Kalvoje ir Kristaus Karaliaus kalne maldininkų atliekamas liaudies pamaldumo praktikas bei jų apeiginius papročius⁴.

ANGELŲ KALVOS PAMALDUMO KILMĖS IŠTAKOS

Angelų kalva yra Lietuvoje, Trakų krašte. Trakų miestelis yra 27 km. į vakarus nuo Vilniaus miesto. Miestelis gar-

sus savo turistiniais objektais: Trakų ežero saloje esančia mūrine pilimi, Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia

Angelų kalva (Trakai)

su stebuklingu Dievo Motinos su kūdikiu paveikslu, stačiatikių Šv. Dievo Motinos gimimo cerkve. 2008 m. vietos gyventojams sugalvojus Trakuose esančias tradicines turistines ir pramogines veiklas papildyti „Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimo krikščioniškų vertybių šviesoje“ bei Trakų Švenčiausios Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios 600 metų sukakties paminėjimo“ pagerbimo formomis, Dominykos Dubauskaitės ir Lolitos Piličiauskaitės-Navickienės iniciatyva 2 km nuo paminėtų Trakų miestelio dvasinių statinių, šiaurinėje dalyje esančiame Būdos kaime buvo įsteigta Angelų kalva, ant kurios skulptūromis pristatomos pagrindinės krikščioniškosios vertybės: Meilė, Viltis, Tikėjimas, taip pat iš akmenukų sudėtas Maldų ratas. 2009 m. rugsėjo 12 d. ant kalnelio pastatytos angelų skulptūros, 2014 m. gruodžio 13 d. Švč. Mergelės

Marijos koplytėlė su Švč. M. Marijos skulptūra bei Betliejaus namelis vietos katalikų ir stačiatikių dvasininkų buvo pašventinti⁵. Netrukus apsilankė žmonės, šioje liaudies pamaldumo erdvėje, patyrus Dievo artumo jausmą, pradėta melstis. Angelų kalvos pamaldumas pirmiausia atsiskleidžia per bažnytines kalendorines metų šventes – Trakų katalikų Švenčiausios Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčioje ir stačiatikių Šv. Dievo Motinos gimimo cerkvėje švenčiamų Šv. Kalėdų, Šv. Velykų, Švč. Mergelės Marijos Dangun ėmimo [rugspjūčio 15 d.], Švč. Mergelės Marijos gimimo [rugsėjo 8 d.], arkangelų Šventų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo [rugsėjo 29 d.], Šventų Angelų Sargų [spalio 2 d.] ir Visų Šventųjų šventes. Katalikai po pamaldų bažnyčioje, prieš vykdami į Angelų kalvą, kalba arba gieda Švč. M. Marijos, Visų šventųjų litanijas, o nuvykę į Angelų

kalvą Maldų rate, atsiklaupę ir persišęgnoję, kalba Viešpaties angelo malda. Kalbant už mirusius, vietoje žodžių „pasigailėk mūsų“ sakoma „pasigailėk mirusių“; vietoje „Garbė Dievui Tėvui“ kalbama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“⁶ 2009 m. vietos katalikų ir stačiatikių bažnyčių bendruomenių iniciatyva radosi Angelų kalvos pagerbimo sakralinės muzikos festivalio „Skambagiesmės Angelų kalvoje“, 2012 m. – Angelų kalvos nuotraukų parodų rengimo kultūrinės praktikos formos⁷. Tačiau Angelų kalvos Švč. Mergelės Marijos koplytėlėje jokių liturginių apeigų (Šv. Mišių) nėra atliekama, nes, kaip jau minėta, kalvos šventumas (*sacrum*) nėra Lietuvos Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių pripažintas. Nors kalva nėra vietos Bažnyčių pripažinta, tačiau čia vyrauja ekumeninė dvasia. Čia meldžiasi įvairių konfesijų ir tikėjimų maldininkai. Paminėtina, kad 2011 m. Angelų kalvoje lankėsi pirmasis po Nepriklausomybės paskelbimo Latvijos ambasadorius Lietuvoje Albertas Sarkanis, tuometinis Latvijos ambasadorius Lietuvoje Martinis Virsis, Latvijos diplomatas Alberts Krenevskis, Latvijos Respublikos užsienio reikalų ministerijos atstovė Elita Gavelė bei Rygos kunigų seminarijos profesorius kunigas Andris Priede⁸.

Nors ši vieta vietos Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių nėra pripažinta šventa, tačiau čia žmonės, kaip parodė pateikta medžiaga, meldžiasi liaudies pamaldumo formomis, arba maldomis ir giesmėmis, apipintomis apeiginiais papročiais. Kyla klausimai: kokia šių pamaldumo praktikų ir apeiginių papročių kilmė, ar jos turi sąsajų su pamaldumo vieta?

Angelų kalvoje liaudies pamaldumo praktikos yra susiformavusios Bažnyčios kalendorinių metų ciklo iškilmių, švenčių šventimo ir lankymo pagrindu. Tai malda „Viešpaties Angelas“ ir Švč. M. Marijos bei Visų Šventųjų litanijos.

Angelų kalvoje vyksta liaudies pamaldumo praktikos: malda „Viešpaties angelas“, Švč. Mergelės Marijos ir Visų Šventųjų litanijos yra giedamos po Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčioje švenčiamų Šv. Kalėdų, Šv. Velykų, Švč. Mergelės Marijos Dangun ėmimo, Švč. Mergelės Marijos Gimimo, arkangelų Šventų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo (rugsėjo 29 d.), Šventų Angelų Sargų (spalio 2 d.) bei Visų Šventųjų švenčių Šv. Mišių liturgijos. Pažvelkime į šių liaudies pamaldumo praktikų kilmę ir galimas sąsajas su Angelų kalva.

Viešpaties Angelo maldos kilmė siejama su šv. Arkangelo Gabrieliaus gerbimu. Šios maldos ištakos – krikščionybės lopšyje: pats Dievas per savo angelą Gabrielių sveikina Mariją. Pirmiausia ji žinoma kaip Bažnyčios liturginė lotyniška *Angelus Domini*⁹. Į Lietuvą ši malda atėjo kartu su krikščionybe. Dabartinę šios maldos struktūrą ir maldingumą visoje Katalikų bažnyčioje įteisino popiežius Grigalius XIII (1572–1585). Angelų kalvos Maldų rate praktikuojama Viešpaties Angelo malda – Katalikų Bažnyčios liturgijos ir liaudies pamaldumo vienybės simbolis.

Kita liaudies pamaldumo praktika, arba malda – Švč. Mergelės Marijos litanija. Švč. Mergelės Marijos litanijos kilmė siejama su gegužinių pamaldų pradžia (XVI a.). Šio pamaldumo pradininkai yra šv. Pilypas Nėris (1515–1592)

ir šv. Karolis Boromėjus (1538–1584). Jie pastebėjo, kad Italijoje ir Ispanijoje pavasari, žemei bundant, atgyja ir žmogaus aistros. Taip pat šie dvasininkai Italijoje ir Ispanijoje jaunimo dorai ugdyti sukūrė gegužines pamaldas ir jos pagrindinę malda – Švč. Mergelės Marijos litaniją. XVI a. II pusėje litanijai melodiją parašė kompozitorius Orlando di Lasso¹⁰. Švč. Mergelės Marijos litaniją, kaip maldos formą, 1601 m. patvirtino popiežius Klemensas VIII¹¹. Netrukus ši malda paplito tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje. Litanijoje Dievo Motina sutapatinama su Švenčiausiąja Mergelių Mergele, su Mergele išmintingąja, garbingąja, šlovingąja, galingąja bei maloningąja, taip pat su paslaptinę rože, Aušros žvaigžde, Karaliene Mergelių, Visų Šventųjų, be gimtosios nuodėmės pradėtąja, į dangų paimtąja be šeimos. Šie sutapatinimai yra sutinkami ir Angelų kalvoje pastatytų skulptūrų simbolikoje. Tai skulptūros „Angelų kalvos Mergelė Marija“, „Šeimas globojantys angelai“ bei „Motiną ir vaiką saugantys angelai“, rodančios, kad tarp Švč. Mergelės Marijos litanijos maldos ir Angelų kalvos pamaldumo yra tiesioginis ryšys.

Visų Šventųjų litanijos maldos, arba pamaldumo praktikos, ištakos sietinos su pagoniškuoju Romos mirusiųjų kultu: buvo pagerbiami mirusiųjų kūnai ir kapai. Pirmieji krikščionys neatmetė šių papročių, tik juos sukrikščionino. Anksčiau krikščionybė praktikuodavo kultą, skirtą kankiniams pagerbti. Pirmieji krikščionys rengdavo į kapus Maldavimų procesijas, kurių metu būdavo maldaujama „Kyrie, eleison“ („Viešpatie, pasigailėk“). Šias procesijas 313 m. Mi-

lano ediktu įteisino Romos imperatorius Konstantinas Didysis (324–337) ir 325 m. sušauktas Nikėjos Susirinkimas. Bažnyčia šią pamaldumo praktiką patvirtino 474 m. 590 m. šv. Tėvui Grigaliui Didžiajam drauge su kunigais ir žmonėmis prie maldavimo „Kyrie, eleison“ pridėjus „Christe, eleison“¹², o VII a. Bažnyčiai tai dar papildžius kreipiniais į įvairius šventuosius bei pasinaudojus graikišku žodžiu *Litaneia*, reiškiančiu „maldavimas“ arba „malda“, buvo sukurta Visų Šventųjų litanijos maldos forma, kuri buvo įtraukta į Romos Velykinę liturgiją¹³. Ši malda įteisinta VII a. pabaigoje popiežiaus Sergijaus I¹⁴. Tolesnei Visų Šventųjų litanijos raidai įtakos turėjo Visų Šventųjų diena. Lietuvoje ši litanija buvo žinoma jau krikščionybės pradžioje, ji pakeitė ikikrikščioniško tikėjimo Ilgės šventės maldas.

Angelų kalvos skulptūrų simboliką su Visų Šventųjų litanija sieja litanijos II dalyje „Kreipiniai į šventuosius“: kreipiniai į Švč. Mariją, į Švč. Dievo Gimdytoją, Švč. Mergelių Mergele, į šventuosius Mykolą, Gabrielių ir Rapolą bei į Visus šventuosius angelus. Tai rodo, kad ši malda turi savo vietą Angelų kalvos pamaldume.

Angelų kalvai šventumo suteikia ir čia maldininkų praktikuojami apeiginiai papročiai: švenčių/atlaidų šventimas, atsiklaupimas, persižegnojimas, maldų kalbėjimas bei jų giedojimas.

Vienas ryškiausių liaudies pamaldumo apeiginių papročių – švenčių/atlaidų šventimas. Pirmieji krikščionys nuo pat krikščionybės pradžios minėjo Kristaus gyvenimo įvykius. Nuo IV a. prasideda kankinių gerbimas, arba kultas – šven-

čiamos jų šventės (*dies natalis* – mirties diena). Nuo XII a. švenčių šventimo populiarinimui didelį dėmesį rodė įsikūrusios vienuolijos bei brolijos. Nuo XIII a. švenčių šventimas išėjo iš už vienuolynų sienų ir Bažnyčios liturgijos į pasaulietinio gyvenimo aplinką. Bažnyčia (vyskupai, diecezijų bei provincijų sinodai) ėmėsi skleisti švenčių šventimo kultūrą.

Pirmoji bažnytinių kalendorinių metų šventė – Šv. Kalėdos. Angelų kalvoje angelų semantiką su šia švente sieja Betliejuje angelo duota žinia piemenims skelbti Atpirkėjo gimimą bei nuo pat krikščionybės pradžios iki šių dienų Kalėdų naktį laikomos vadinamosios „Piemenėlių Mišios“. 1585 m. popiežius Sikstas V vadinamąsias „Piemenėlių Mišias“ įteisino (patvirtino)¹⁵. Angelų kalvoje „Piemenėlių Mišių“ misteriją pristato Betliejaus namelis ir skulptūra „Gerosios žinios angelas“, vaizduojantis angelą, pučiantį trimitą. Trimituojantis angelas – Šv. Rašte minimas angelas Gabrieliūs, kuris trimituodamas skelbia pasauliui Gerąją Naujieną: žmonijai gims Atpirkėjas. Liaudies pamaldume yra sakoma: „Kristus gimė – angelai trimitavo“. Visa tai liudija sąsajas tarp Angelų kalvos ir Šventų Kalėdų misterijos.

Kita Angelų kalvoje švenčiama bažnytinių kalendorinių metų šventė – Šv. Velykos, tai Kristaus Prisikėlimo šventė. Velykų šventės istorija siekia apaštalų laikus, kada jie pirmieji ją šventė drauge su žydais, kai šie minėjo išėjimą iš Egipto nelaisvės, tik suteikė jai naują reikšmę. Šv. Kiprijonas (246–257) pirmasis savo raštuose Velykas pavadino Kristaus Prisikėlimo švente. 325 m. šią šventę patvirtino I Nikėjos Visuotinis Bažnyčios susi-

rinkimas¹⁶. Pagrindinė šios šventės malda – Velykinė Visų Šventųjų litanija. Į Lietuvą ši šventė atėjo kartu su krikščionyste. Bažnyčia sako, kad angelai skelbė mūsų Viešpaties Prisikėlimą amžinajam gyvenimui ir palydėjo jį žengiant į dangų. Liaudies pamaldume su šia mintimi kaimo žmonės pasitikdavo Velykų rytą, kai bažnyčių šventoriuose būdavo musami katilai arba būgnai, trimituojama mediniu kerdžiaus trimitu, grojama varinėmis dūdomis¹⁷. Angelų kalvoje prie Velykinės Kristaus prisikėlimo šventės raiškos galėtume priskirti skulptūros „Tikėjimo angelas“ simboliką, kurioje pagrindinis akcentas yra kryžius, reiškiantis Kristaus nukryžiuvimą, mirtį ir prisikėlimą¹⁸.

Kita – Švč. Mergelės Marijos Dangun ėmimo (rugpjūčio 15 d.) šventė. Istoriniai šaltiniai liudija, kad VI a. Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventė jau minima Rytų ir Vakarų bažnyčiose¹⁹. Padavimai pasakoja, kad Švč. M. Marija mirė Jeruzalėje. Prieš jos mirtį iš viso pasaulio susirinko apaštalai, kad atsisveikintų su Išganytojo Motina. Po laidotuvių apaštalai budėjo prie jos kapo. Apaštalas Petras pamėnė, kad Marija prisikėlė, todėl pasiūlė patikrinti jos karstą. Visi su tuo sutiko. Atidarę karstą Marijos kūno nerado – Viešpats ją prikėlė iš numirusių ir paėmė į dangų. Karstas buvo išklotas gėlėmis. Tokią istoriją savo raštuose 780 m. mini šv. Jonas Damaskietis. Romoje ši šventė Bažnyčios įteisinta VIII a., tačiau jos dogmą patvirtino tik 1950 m. popiežius Pijus XII²⁰. Švč. Mergelės Marijos Dangun ėmimo šventę Angelų kalvoje pristato Švč. Mergelės Marijos kopytėlėje esanti Švč. Mergelės Marijos statula.

Su Švč. M. Marijos gerbimu sietina ir kita Bažnyčios kalendorinė šventė. Tai Švč. Mergelės Marijos gimimas (rugsėjo 8 d.). Šios šventės kilmė datuojama VII a., Romoje pagerbiant spėjama jos gimimą Jeruzalėje apie 20 m. pr. m. e.²¹ Lietuvoje ši šventė pradėta švęsti XVI a. Lietuvos Katalikų bažnyčios istorija liudija, kad šią šventę lietuvių, latvių ir prūsų katalikai ypač pradėjo švęsti po 1608 m. įvykusio Švč. M. Marijos apsireiškimo Šiluvoje²². Pagrindinė šios šventės malda – Švč. Mergelės Marijos litanija. Angelų kalvoje Švč. M. Marijos gimimą, matyt, simbolizuoja Švč. Mergelės Marijos kopytlėlė.

Švč. Mergelėi Marijai skirtas šventes keičia arkangelų Šventų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo (rugsėjo 29 d.) bei Šventų Angelų Sargų (spalio 2 d.) šventės. Šių švenčių ištakos yra Dievo apreiškime, iš kurio sužinome, kad yra 9 angelų chorai – pulkai. Tai angelai, arkangelai, galybės, valdžios, kunigaikštystės, viešpatystės, sosto angelai, taip pat cherubinai ir serafinai. Iš arkangelų Šv. Rašte paminėti tik Mykolas, Gabrielius ir Rapolas. Jie yra ypatingi pasiuntiniai, skirti įvairiais laikotarpiais apreikšti Dievo valią, paskleisti kokią nors žinią. Šv. arkangelas Mykolas yra pirmasis iš angelų, o jo vardo reikšmė tiesiogiai siejama su Aukščiausiuoju. Nuo pirmųjų krikščionybės amžių manoma, jog šv. arkangelas Mykolas tarpininkauja tarp Dievo ir žmonių kaip gerasis angelas. Jis – užtarėjas, Dievo valios reiškėjas²³. Ikonografijoje vaizduojamas su sparnais ir trimitu rankose arba laikantis Žemės rutulį ir ietį, nes kovoja su puikybės demonu, globoja Bažnyčią²⁴. Šv. arkangelo Gabrieliaus vardas reiškia „Dievas yra mano jėga“

arba „Dievo žmogus“. Šv. arkangelas Gabrielius yra Dievo tarnas, Dievo pasiuntinys, Dievo jėga ir Dievo visagalybė²⁵. Dažniausiai šis angelas vaizduojamas pučiantis trimitą – laikų pabaigos ir visuotinio teismo dienos atėjimo simbolį. Jis – maldos „Viešpaties Angelas“ herojus (Apr 12, 7–12a [12b]). Šv. arkangelo Rapolo vardas hebrajiškai (Raphā'el) reiškia „Dievas gydo“, tad jis yra gydytojų ir ligonių globėjas. Šv. arkangelas Rapolas taip pat yra keliautojų bei piligrimų gynėjas, todėl mene vaizduojamas su sparnais, keliautojo drabužiais, piligrimo lazda (Dievo pasiuntinio ženklas)²⁶. Pagrindinė šios šventės malda – Visų Šventųjų litanija. Šiandien šiuos angelus su Angelų kalvoje esančiais angelais sieja skulptūra „Arkangelas Mykolas“.

Kita angelų šventė – Angelai Sargai. Ši šventė pradėta švęsti XVII a. Ispanijoje ir Prancūzijoje. 1676 m. popiežius Klemensas X šią šventę visoje Bažnyčioje nurodė švęsti spalio 2 d.²⁷ Angelų Sargų gerbimas (kultas) siejamas su Dievo apreiškime pristatomu devintuoju (9) angelų choru, kuris susijęs su žmonijos sauga. Liaudies pamaldume – tai kiekvieno iš mūsų Angelas Sargas. Pagrindinė šios šventės malda – Visų Šventųjų litanija. Iš šiandien Angelų kalvoje esančių 38 skulptūrų, vaizduojančių angelus, 35 gali būti priskiriamos Angelų Sargų pamaldumui.

Visų Šventųjų šventė – tai iškilmė, per kurią garbiname ir džiaugiamės visais šventaisiais, pasiekusiais dangų ir gavusiais tai, ką Dievas paruošė tiems, kurie jį myli (1 Kor 2, 9). Bažnyčios istorija sako, kad pirmosios šios šventės užuominos sutinkamos IV a. Popiežius

šv. Grigalius III (731–741) Romoje prie Šv. Petro bazilikos pašventino koplyčią ir pavadino ją Visų Šventųjų vardu, be to, nurodė lapkričio 1 dieną švęsti kaip Visų Šventųjų dieną. Popiežius Grigalius IV (827–844) Visų Šventųjų iškilmes įdiegė visoje Bažnyčioje²⁸. Angelų kalvoje Visų Šventųjų šventė minima Visų Šventųjų litanijos kalbėjimu arba giedojimu.

Atsiklaupimo apeiginio papročio ištakos – Bažnyčios liturgijoje. Apaštalu darbų knyga pasakoja apie suklypusį maldai apaštalą Petrą (Apd 9, 40), apaštalą Paulių (Apd 20, 36), suklypusius krikščionis, palydinčius apaštalą Paulių į kelionę (Apd 21, 5). Anot šv. Bazilijaus (329–379), klūpėjimas parodo, kad nuodėmė mus parbloškė ant žemės²⁹. Taigi atsiklaupimas – maldos laikysena bei atgailos ženklas, atėjęs iš Bažnyčios liturgijos ir žmonių įtrauktas į Angelų kalvoje praktikuojamas liaudies pamaldumo apeigas.

Kitas apeiginis paprotys – žegnojimas. Bažnyčios liturgijos vadovėliuose rašoma, kad III a. pradžioje Romoje gyvavo paprotys besiruošiančių krikštui kaktą pažymėti kryžiaus ženklu, taip pažymint, jog jie jau turi nematomą Kristaus antspaudą. Tarp pirmųjų krikščio-

nių gyvavo paprotys ir save žymėti kryžiaus ženklu: kaktos palietimas simbolizuoja, jog tikėjimas išpažįstamas protu, krūtinės – tikėjimas priimamas su meile, pečių – gyvenama tikėjimu. Kryžiaus ženklu išpažįstama Švč. Trejybės tiesa ir tiesa, kad Kristus mus atpirko³⁰. Angelų kalvoje praktikuojamas žegnojimosi gestas atėjęs iš Bažnyčios liturgijos.

Kiti du vienas kitą papildantys apeiginiai papročiai – maldų kalbėjimas ir giedojimas. Maldos kalbėjimo apeiginis paprotys prasidėjo tada, kada apaštalus kalbėti maldą „Tėve mūsų“ mokė pats Kristus. Krikščionių pirmieji maldų (liturginiai) susirinkimai vyko kalbant. Jų metu buvo suformuluotos liturginės maldos, nuo XIII a. davusios pavyzdį įvairių liaudies pamaldumo praktikų raiškoms.

Atrodo, kad ankstyvoji krikščionių Bažnyčia Šv. Rašto bei psalmių tekstus daugiausia tik skaitydavo. Persekiojimų laikais buvo pradėta – ypač psalmes – maldos susirinkimuose giedoti. Tik viduramžiais per pamaldas pradėta giedoti, o giedojo choras, vadinamas *schola cantorum*³¹. Renesanso laikais susiformuoja pasaulietinis giedojimas, kuris ilgainiui tapo liaudies pamaldumo praktikų maldingos išraiškos forma.

KRISTAUS KARALIAUS KALNO PAMALDUMO IŠTAKOS

Kristaus Karaliaus kalnas yra Latvijoje, Latgalijos etnografiniame regione, 2 km nuo Agluonos miestelio, bažnyčios pakrantėje ant Eglės ežero. Žinoma, kad šios vietos žemės sklypą (20 ha) 2006 m. nupirko latvis Janis Stupansas (Jānis Stupāns), kuris čia lankydamasis pasijautė labai gerai. Tuomet J. Stupansui kilo

mintis šiame žemės plote esantį kalną pavadinti Kristaus Karaliaus vardu – lai atneša tiek pat dieviškos malonės ir kitiems žmonėms. 2006 m. rugpjūčio 16 d. Janis Stupanis, skulptorius, buvęs lakūnas bandytojas Eriksas Delpersas (Ēriks Delpers) bei landšafto dailininkė Anita Kazaka (Anita Kazāka) ant kalno pasta-

Kristaus Karaliaus kalnas (Agluona)

tė pirmąsias „Jėzaus Kristaus Nugalėtojo“ bei „Angelo ir Gyvenimo knygos“ skulptūras. Netrukus buvo pastatyta dar daugiau medinių skulptūrų, įkurtas parkas, pastatyta Nojaus arka bei koplyčia. Ekspedicijų metu surinkta medžiaga bei asmeninė patirtis rodo, kad į šią vietą atvykstama ne tik iš Latvijos, bet ir iš kaimyninių šalių. Čia meldžiasi įvairių konfesijų ir tikėjimų maldininkai. Kalne vyrauja ekumeninė dvasia, nes kalno Kristaus Karaliaus titulas pagal tradiciją yra gerbiamas Romos katalikų, evangelikų (liuteronų, reformatų) bei stačiatikių Bažnyčiose. Tačiau Kristaus Karaliaus kalne pastatytoje koplyčioje jokių apeigų nėra atliekama, nes kalno šventumas šių Bažnyčių nėra pripažintas. Kristaus Karaliaus kalnas ypač lankomas per Agluonoje vykstančias Dievo Motinos Dangunėmimo ir Kristaus Karaliaus šventes/atlaidus. Jų metu po Šventų Mišių Agluonos bazilikoje maldininkai vyksta į Kristaus Karaliaus kalno koplyčią, kur gieda Švč. Mergelės Marijos ar Švč. Jėzaus Širdies litanijas. Taip pat į kalną atvykstama įvairių jubiliejų, vestuvių, krikšty-

nų švenčių progomis. Prašant pagalbos bei kaip padėka Dievui už gautas malones yra lankomos pastatytos medinės skulptūros, kurios liaudies pamaldume apkabinamos. Ypatingai gerbiamos angelus simbolizuojančios skulptūros³².

Pateikiama medžiaga rodo, kad Kristaus Karaliaus kalno koplyčioje į Dievą kreipiamasi liaudies pamaldumo praktikomis, arba maldomis – Švč. Mergelės Marijos ir Švč. Jėzaus Širdies litanijomis. Apie Švč. Mergelės Marijos litanijos kilmę kalbėta straipsnyje anksčiau.

Švč. Jėzaus Širdies litanijos kilmė, kaip liudija rašytiniai šaltiniai, sietina su Visų Šventųjų litanija, kurios pavyzdžiu sukurtos ir vėlesnės litanijos. Švč. Jėzaus Širdies litanijai atsirasti didžiausią impulsą davė Švč. Jėzaus Širdies kultas, kuris radosi sunkiais krikščionybei viduramžiais bei XVII a., kada pasaulyje plito jansenizmas, neigiantis valios laisvę³³. Taigi ši tikėjimo vienybės maldos forma savo ištakomis yra artima Kristaus Karaliaus kalne švenčiamai Kristaus Karaliaus šventei.

Taip pat turima medžiaga atskleidžia, kad Kristaus Karaliaus kalno liaudies pamaldumo praktikose vyrauja švenčių šventimo, maldų kalbėjimo ir giedojimo bei skulptūrų apkabinimo apeiginiai papročiai. Apie švenčių šventimo, maldų kalbėjimo ir giedojimo apeiginių papročių ištakas kalbėta straipsnyje anksčiau.

Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventės Agluonoje metu yra šventinami vasarinės gėles, žolynai bei prisimenami giminės mirusieji, lankomi ir gėlėmis puošiami jų kapai, o nuvykus į Kristaus Karaliaus koplyčią kalbama arba gieda-

ma Švč. Mergelės Marijos litanija. Tai rodo, kad šventė yra susipynusi su senaisiais agrariniais bei mirusiųjų kultais, o tai rodo giminių jungtis ir solidarumą.

Kristaus Karaliaus šventė nesena. Ją 1925 m. gruodžio 11 d. įvedė popiežius Pijus XI atsiliepdamas į politinių ateistinių bei totalitaristinių režimų norą neigti Dievo ir Bažnyčios teises³⁴. Šiandien ši šventė užbaigia bažnytinių metų kalendorių. Jos metu Kristaus Karaliaus koplyčioje yra kalbama arba giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija. Nors šventė įsteigta ne taip jau seniai, jos turinys bei pagrindinė mintis yra be galo sena, galima sakyti, gimusi su pačia krikščionyste. Kristaus Karaliaus šventė sutampa su paskutiniu liturginių metų sekmadieniu – aliuzija į tai, kad Kristus Išganytojas yra vienintelis istorijos ir visų laikų Viešpats, Jam pavaldūs žmonės ir visi kūriniai. Jis yra tikroji Alfa ir Omega (Apr 21, 6). Taip pat viena iš evangelinių ištraukų, skaitomų šios šventės metu, kalba apie Kristaus mirtį, nes būtent tada Kristus pradeda viešpatauti pasaulyje. Kryžius yra šio valdovo sostas. „Viršum jo buvo užrašas: „Šitas yra žydų karalius“ (Mt 27, 37). Tačiau Jėzus savo karališkumą parodė visai kitaip: pasirūpindamas vienu vieninteliu žmogumi, ir tas pats buvo piktadarys, kuris jam sakė: „Jėzau, prisimink mane, kai ateisi į savo

karalystę!“ (Lk 23, 43). Jėzus jam atsakė: „Iš tiesų sakau tau: šiandien su manimi būsi rojuje“ (Lk 23, 43). Šie evangeliniai tekstai moko žmoniją Žemėje kurti Kristaus karalystę, kurioje viešpatautų Kristaus dvasia. Šis Kristaus Karaliaus kalno pamaldumas veda žmones prie Jėzaus pažinimo, prie to, kad, remdamiesi Jo paskelbtomis tikėjimo ir doros nuostatomis, grįstų savo asmeninį, visuomeninį ir valstybinį gyvenimą. Tad Janis Stupanas pavadino kalną Kristaus Karaliaus vardu turbūt neatsitiktinai, nes šis pamaldumas ne skiria, o jungia krikščioniškų konfesijų Bažnyčias.

Apsikabinimo apeiginis paprotys yra artimas liturginiam Apkabinimo gestui, kuris yra atėjęs iš senosios Bažnyčios liturgijos, vėliau užmirštos, o po Vatikano II Susirinkimo vėl įtrauktos į Mišių maldas. Po Vatikano II Susirinkimo Bažnyčios liturgijoje jis praktikuojamas prieš Komuniją po kunigo paraginimo: „palinkėkite vieni kitiems ramybės“. Šalia esantiems paspaudžiama dešinė ranka pasižiūrint į akis ir linkint, kad priimtume Kristaus dovaną. Artimi žmonės gali sveikintis pabučiavimu ir apkabinimu³⁵. Kristaus Karaliaus kalno atveju *apkabinimas* priskiriamas prie apeiginių gestų papročių, siejamų su žmogaus kūno laikysenos, gestų ir veiksmų išorinio ir vidinio požiūrio išraiška.

ANGELŲ KALVOS IR KRISTAUS KARALIAUS KALNO ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI RYŠIAI: SĄSAJOS IR SKIRTUMAI

Atskleidus Angelų kalvos ir Kristaus Karaliaus kalno istorinių ir kultūrinių reiškinių ištakas, lieka aptarti jų sąsajas, panašumus ir skirtumus. Tam tikslui su-

daryta lentelė „Angelų kalvos ir Kristaus Karaliaus kalno istoriniai ir kultūriniai ryšiai: sąsajos ir skirtumai“.

Lentelė. *Angelų kalvos ir Kristaus Karaliaus kalno istoriniai ir kultūriniai ryšiai: sąsajos ir skirtumai*

OBJEKTAI	
Angelų kalva	Kristaus Karaliaus kalnas
VIETA	
Būdos kaimas, 2 km nuo Trakų ežero, Trakų katalikų ir stačiatikių bažnyčių	Eglės ežero pakrantė, 2 km nuo Agluonos bažnyčios
LAIKAS	
2009 m. rugsėjo 12 d.	2006 m. rugpjūčio 16 d.–2014 m. gruodis
IŠTAKOS IR PRIEŽASTYS	
Trakų katalikų ir stačiatikių bažnyčių bendruomenių bei Dominykos Dubauskaitės ir Lolitos Piličiauskaitės-Navickienės asmeninės iniciatyvos	Latvių Janio Stupanso (Jānis Stupāns), Erikso Delperso (Ēriks Delpers) bei Anitos Kazakos (Anita Kazāka) Dievo malonės pajautos ir asmeninės iniciatyvos
TURINYS	
1. Angelų skulptūros. 2. Maldų ratas. 3. Švč. Mergelės Marijos koplytelė. 4. Švč. M. Marijos skulptūra. 5. Betliejaus namelis	1. Skulptūros. 2. Parkas. 3. Nojaus arka. 4. Koplyčia
Pamaldumo praktikos (kilmė)	
Maldos: 1) Švč. M. Marijos litanija (Bažnyčios liturgija); 2) Visų Šventųjų litanija (Bažnyčios liturgija); 3) Viešpaties Angelas (Bažnyčios liturgija)	Maldos: 1) Švč. M. Marijos litanija (Bažnyčios liturgija); 2) Švč. Jėzaus Širdies litanija (Bažnyčios liturgija)
Apeiginiai papročiai (kilmė)	
1. Švenčių: Šv. Kalėdų (Bažnyčios liturgija); Šv. Velykų (Bažnyčios liturgija); Švč. Mergelės Marijos Dangun ėmimo (Bažnyčios liturgija); Švč. Mergelės Marijos gimimo (Bažnyčios liturgija); Arkan gelų Šventų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo (Bažnyčios liturgija); Šventų Angelų Sargų (Bažnyčios liturgija); Visų Šventųjų (Bažnyčios liturgija) šventimas (Bažnyčios liturgija). 2. Žegnojimas (Bažnyčios liturgija). 3. Maldų kalbėjimas (Bažnyčios liturgija). 4. Maldų giedojimas (Bažnyčios liturgija). 5. Atsiklaupimas (Bažnyčios liturgija)	1. Švenčių: Švč. M. Marijos Dangun ėmimo (Bažnyčios liturgija) ir Kristaus Karaliaus šventimas (Bažnyčios liturgija). 2. Žegnojimas (Bažnyčios liturgija). 3. Maldų kalbėjimas (Bažnyčios liturgija). 4. Maldų giedojimas (Bažnyčios liturgija). 5. Skulptūrų apkabinimas (Bažnyčios liturgija)
Kultūrinės raiškos formos (kilmė)	
1. Sakralinės muzikos festivalis „Skamba giesmės Angelų kalvoje“ (Bendruomenių asmeninės iniciatyvos). 2. Angelų kalvos nuotraukų parodos (Bendruomenių asmeninės iniciatyvos)	–
REZULTATAI	
Lietuvos Katalikų ir Stačiatikių bažnyčios pamaldumo vieta nepripažįsta	Latvijos Katalikų ir Stačiatikių bažnyčios pamaldumo vieta nepripažįsta

IŠVADOS

Atliktas tyrimas ir lentelėje pateikti duomenys leidžia daryti išvadas.

Pirmoji išvada – tarp Angelų kalvos ir Kristaus Karaliaus kalno istorinių ištakų bei praktikuojamų pamaldžių praktikų esama šių sąsajų: a) įkūrimo vietų priežastingumas (asmeninės steigėjų iniciatyvos); b) vietovės pasirinkimas (įkurtos prie ežero 2 km atstumu nuo kaimynystėje esančių bažnyčių); c) įsteigimo laikas (XXI a. [Kristaus Karaliaus kalnas – 2006 m., Angelų kalva – 2009–2014 m.]); d) apeiginių papročių turinys (5); e) vietos Bažnyčių nepripažinimas.

Antroji išvada – tarp Angelų kalvos ir Kristaus Karaliaus kalno istorinių ištakų bei praktikuojamų pamaldžių praktikų esama šių skirtumų: a) turinys (Angelų kalvoje – 5 krypčių statiniai; Kris-

taus Karaliaus kalne – 4 krypčių statiniai); b) pamaldumo praktikų turinys (Angelų kalvoje švenčiant 7 šventes meldžiamos 3 maldos; Kristaus Karaliaus kalne švenčiant 2 šventes meldžiamos 2 maldos); d) kultūrinės raiškos formos (Angelų kalvoje jų yra dvi; Kristaus Karaliaus kalne jų nėra).

Tyrimo rezultatai pagrįstas darbo pradžioje išsiskeltas teiginys, kad Angelų kalvos Trakuose ir Kristaus Karaliaus kalno Agluonoje ištakos yra XXI a. vietos žmonių kultūrinės religinės iniciatyvos, turinčios daugiau panašumų nei skirtumų. Angelų kalvoje ir Kristaus Karaliaus kalne vykstančių liaudies pamaldumo praktikų ištakos bei statinių simbolių Bažnyčios istorijos bei liturgijos atitikimas rodo, kad šios vietos galbūt bus paskelbtos šventomis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Lolita Piličiauskaitė-Navickienė, *Angelų kalva*. Vilnius: Aktin, 2016.
- ² Alfonsas Motuzas. *Angelų gerbimo tradicija*. Prieiga per internetą: // <http://angelukalva.lt/apie-mus/angeliu-gerbimo-tradicija/> (parengta ir įdėta: 2016 m.) [žr. 2017 03 18].
- ³ Vladislavas Malakovskis, *Аглона, Лингвотерриториальный словарь Латгалии*. Т. I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2012, s. 29–33.
- ⁴ 2012–2016 m. vasaros lauko etnografinių ekspedicijų medžiaga, *Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro archyvas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017.
- ⁵ Lolita Piličiauskaitė-Navickienė, *Angelų kalva*, p. 242–243, 261.
- ⁶ 2012–2016 metų vasaros lauko etnografinių ekspedicijų medžiaga.
- ⁷ Lolita Piličiauskaitė-Navickienė, *Angelų kalva*, p. 264–266.
- ⁸ Lolita Navickienė, *Giesmės Angelų kalvoje*. Prieiga per internetą: // http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2011/10/07/kultur_04.html [žr. 2017 03 25].
- ⁹ Motiejus Wolonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*. D. 1. Wilnuij, 1848, p. 37.
- ¹⁰ *Bažnytinė muzika*. Enciklopedinis žinynas. Sudarytojas Jonas Vilimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 246.
- ¹¹ Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy, czly Katedra Wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. T. 2. Wilno, 1908, s. 248.
- ¹² Jonas Gerutis, *Apeigos Rymo Katalikų Bažnyčios. „Zvaigždės“* spaustuvė, 15 W. Oak St. Shenandoah. Pa., 1908, p. 83.
- ¹³ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje*. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 98.
- ¹⁴ Ramūnas Mizgiris, *Ar (dar) svarbi lotyniškoji tradicija „Sveika, Marija“ maldoje?* Prieiga per inter-

- netą: // <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-11-21-kun-ramunas-mizgiris-ofm-ardar-svarbi-lotyniskoji-tradicija-sveika-marijamaaldoje/72402> [žr. 2017 03 08].
- ¹⁵ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005, p. 31.
- ¹⁶ Benediktas Jurčys, *Velykų kilmė*. Prieiga per internetą: // <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-04-11-benediktas-jurcys-ofm-velykukilme/2733> [žr. 2017 03 08].
- ¹⁷ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 69.
- ¹⁸ Lolita Piličiauskaitė-Navickienė, *Angelų kalva*, p. 116.
- ¹⁹ Alfonsas Bulota, Laimutis Benys, *Šventųjų gyvenimai*. Kaunas: Alytaus spaustuvė, 1994, p. 249.
- ²⁰ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 103.
- ²¹ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Roma: Fausto Failli, 1958, p. 48.
- ²² Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 127; 344–345.
- ²³ Alfonsas Bulota, Laimutis Benys. *Šventųjų gyvenimai*, ten pat, p. 298–299.
- ²⁴ Arkangelai. Parengė Renata Vanagaitė SSC, Bernardinai 2005. Prieiga per internetą: // <http://www.vydija.lt/kalendorius/rugsejis/arkangelai.htm> [žr. 2015 08 06].
- ²⁵ Šv. arkangelas Gabriėlius. Prieiga per internetą: // <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-03-24-sv-arkangelas-gabrielius/7269> [žr. 2015 08 06].
- ²⁶ Šv. Arkangelas Rapolas. Prieiga per internetą: // <http://www.polia.info/Ikona/Rapolas.htm> [žr. 2015 08 07].
- ²⁷ Alfonsas Bulota, Laimutis Benys, *Šventųjų gyvenimai*, p. 304–305.
- ²⁸ Ten pat, p. 336.
- ²⁹ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje*, p. 30–31.
- ³⁰ Ten pat, p. 34–35.
- ³¹ Ten pat, p. 87.
- ³² *2012–2016 metų vasaros lauko etnografinių ekspedicijų medžiaga* // Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro archyvas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017.
- ³³ Alfonsas Motuzas. *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos*, p. 92.
- ³⁴ Raniero Cantalamessa, OFM Cap. Kam reikalinga Kristaus Karaliaus šventė? Parengė Saulena Žiugždaitė. Bernardinai // <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-11-23-raniero-cantalamessa-kam-reikalinga-kristaus-karaliaus-svente/8619> [žr. 2017 03 03].
- ³⁵ Kajackas Algimantas, *Bažnyčia liturgijoje*, p. 215.